

Högsta domstolen
Box 2066
103 12 Stockholm

Överklagande av en hovrättsdom – bedrägeri

Klagande

Riksåklagaren
Box 5553
114 85 Stockholm

Motpart

CA

Ombud och offentlig försvarare: Advokaten KR

Överklagade avgörandet

Svea hovrätts dom den 15 december 2017 i mål B 2819-17

Yrkande

Jag yrkar att CA ska dömas för 53 fall av grovt bedrägeri till ett väsentligt längre fängelsestraff än vad hovrätten bestämt.

Frågan i målet

Det är enligt min uppfattning av intresse ur prejudikatsynpunkt att Högsta domstolen ytterligare klargör vad som vid bedömningen av om bedrägeri ska vara grovt krävs för att det ska vara fråga om gärningar av särskilt farlig art till ett betydande värde.

Jag föreslår att Högsta domstolen, med utgångspunkt i vad hovrätten funnit styrkt beträffande gärningarna, meddelar prövningstillstånd i fråga om rubricering och påföljd.

Bakgrund

CA åtalades för grovt bedrägeri innebärande att hon, i sin anställning som ekonomiassistent vid Nacka kommun, under ca två och ett halvt års tid (den 16 augusti 2013 – den 22 februari 2016) medelst vilseledande förmått personal vid kommunens ekonomiavdelning att vid 53 tillfällen till sju olika bankkonton tillhöriga CA utbetala sammanlagt 1 112 973 kronor, vilket inneburit vinning för henne och motsvarande skada för kommunen. Det påstods att brottet var att

anse som grovt då det skett systematiskt under en längre tid mot CAs arbetsgivare samt avsett ett betydande värde.

Tingsrätten dömde CA i enlighet med hennes erkännande för 53 fall av bedrägeri enligt 9 kap. 1 § brottsbalken till fängelse i ett år. Vad gäller frågan om brottsligheten utgör ett eller flera brott konstaterade tingsrätten att gärningarna visserligen riktades mot samma målsägande och med samma tillvägagångssätt, men att gärningarna som regel skedde med någon eller några veckors intervall och att det varje gång lämnades nya vilseledande uppgifter som resulterade i nya felaktiga utbetalningar. Det framstod enligt tingsrätten inte som naturligt att betrakta hela brottsligheten som skett under två och halvt år som ett enda brott, utan istället betraktades varje gärningstillfälle som ett brott. I rubriceringsdelen noterade tingsrätten inledningsvis att inget av bedrägerierna avsåg belopp som i sig utgjorde skäl att bedöma brottet som grovt. Även om varje brott ingått som ett led i en brottslighet som utövats systematiskt och under längre tid, var detta enligt tingsrätten inte tillräckligt för att vart och ett av brotten skulle rubriceras som grovt bedrägeri. Inte heller vad som i övrigt framkommit gav anledning till att bedöma brotten som grova. Vid straffvärdebedömningen beaktade tingsrätten i försvårande riktning att brottsligheten varit systematisk och avsett ett sammanlagt betydande värde samt att brottsligheten direkt riktade sig mot arbetsgivaren och pågått en förhållandevis lång tid. Tingsrätten ansåg att det samlade straffvärdet motsvarade fängelse i ett år och två till tre månader. Efter beaktande av att CA avskedats från sin anställning stannade tingsrätten för ett straffmättningsvärde om ett års fängelse.

Både åklagaren och CA överklagade domen i påföljdsfrågan. Hovrätten instämde i tingsrättens bedömning vad gäller antalet brott, rubricering, straffvärde och val av påföljd utan att närmare utveckla skälen för detta.

Grunderna för min inställning

Den som medelst vilseledande förmår någon till handling eller underlåtenhet, som innebär vinning för gärningspersonen och skada för den vilseledde eller någon i vars ställe denne är, döms för bedrägeri till fängelse i högst två år. (9 kap. 1 § brottsbalken).

För grovt bedrägeri döms enligt 9 kap. 3 § brottsbalken till fängelse i lägst sex månader och högst sex år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om gärningspersonen har missbrukat allmänt förtroende eller använt urkund eller annat vars brukande är straffbart enligt 14 eller 15 kap. eller vilseledande bokföring eller om gärningen annars varit av särskilt farlig art, avsett betydande värde eller inneburit synnerligen kännbar skada.

Det är kvalifikationsgrunderna ”varit av särskilt farlig art” och ”avsett betydande värde” som nu är av intresse. Motsvarande kvalifikationsgrunder finns vid stöld och förskingring. Upprepade brott som sker som ett led i yrkesmässig eller systematisk brottslighet eller brottslighet som föregåtts av

särskild planering kan anses innefattas i begreppet gärning av särskilt farlig art (se bl.a. SOU 2013:85 s. 270). Gränsen för ett betydande värde uppgår enligt praxis till fem prisbasbelopp (222 500 kr 2013, 222 000 kr 2014, 222 500 kr 2015, 221 500 kr 2016).

Vid bedömningen av straffvärdet ska rätten enligt 29 kap. 2 § brottsbalken som försvårande omständigheter, vid sidan av vad som gäller för varje särskild brottstyp, särskilt beakta bl.a. om den tilltalade utnyttjat sin ställning eller i övrigt missbrukat ett särskilt förtroende (fjärde punkten) och om brottet utgjort ett led i en brottslighet som utövats i organiserad form eller systematiskt eller om brottet föregåtts av särskild planering (sjätte punkten).

Enligt fjärde punkten finns ofta anledning att se allvarigare på om t.ex. en anställd stjälar något från sin arbetsplats än om motsvarande egendom stjäls av en utomstående (Berggren m.fl., Brottsbalken. En kommentar [1 juli 2017, Zeteo] under kommentaren till 29 kap. 2 § brottsbalken)

Av förarbetena till sjätte punkten framgår att begreppet ”brottslighet som utövats systematiskt” bl.a. tar sikte på brott som har utgjort ett led i en brottslighet där ett visst tillvägagångssätt upprepas flera gånger av en ensam gärningsperson alternativt av flera personer i samförstånd. Med särskild planering avses att planeringen gått utöver vad som typiskt sett krävs för att ett brott av aktuellt slag ska kunna genomföras. Ett exempel är bedrägeri mot en bank efter att det skett en noggrann kartläggning av bankens säkerhetsrutiner där upptäckta brister har utnyttjats (prop. 2009/10:147 s. 43 f).

I Egendomsskyddsutredningen (SOU 2013:85 s. 116 f) beskrivs systematisk brottslighet (som bör skiljas från seriebrott) utifrån mängden brott, att samma beteende upprepas på ett identiskt eller likartat sätt och att brotten har föregåtts av en planering eller att gärningspersonen har använt en särskild brottsmetod. Utredningen ansåg att systematiska inslag vid brotten bör vara en omständighet av flera som får betydelse för gradindelningen och/eller straffvärdebedömningen.

Hur problemen med att bedöma systematiska brott ska hanteras har tidigare belysts i doktrinen (se bl.a. Martin Sunnqvist, SvJT 2011 s. 495-516 och SvJT 2012 s. 58-61 och Magnus Ulväng, SvJT 2011 s. 1036-1049 och SvJT 2012 s. 62-63).

Högsta domstolen har i flera fall prövat frågan om upprepade bedrägerier ska rubriceras som bedrägeri av normalgraden eller som grovt bedrägeri. Följande rättsfall är av intresse.

I NJA 1982 s. 645 var fråga om en tilltalad som systematiskt under lång tid (ca ett år och nio månader) begått stölder om ett sammanlagt värde av 110 000 kr och bedrägerier uppgående till sammanlagt 57 939 kr mot sin arbetsgivare IKEA. Påföljden bestämdes till fängelse tio månader. Högsta domstolen ansåg att gärningarna var att rubricera som grov stöld och grovt bedrägeri och

konstaterade att brottsligheten var av allvarlig art. Utöver att brottsligheten begåtts systematiskt under lång tid och avsett stora värden, väjde Högsta domstolen in att brotten varit riktade mot arbetsgivaren och inneburit ett missbruk av det förtroende som den tilltalade åtnjutit på arbetsplatsen och ett utnyttjande av de insikter i förhållandena där som han förvärvat genom sin anställning.

Även i NJA 1989 s. 810 fann Högsta domstolen att ett bedrägeri omfattande varor till ett värde av ca 185 000 kr som ingått i en serie av liknande bedrägerier skulle bedömas som grovt. Högsta domstolen konstaterade att det varit fråga om ett betydande värde och att beloppet var nära dubbelt än vad som vid denna tidpunkt krävdes för att rubricera brottet som grovt. Värdet kunde emellertid enligt domstolen inte ensamt vara avgörande för rubriceringen, utan av betydelse var också målsägandens förhållanden. Trots en bristande kontroll från målsäganden som möjliggjorde bedrägerierna ansåg domstolen vid en helhetsbedömning att det var fråga om grovt bedrägeri.

I NJA 2007 s. 973 åtalades en person för bedrägeri genom att vid 25 tillfällen under mer än två och ett halvt år med en ungefärlig tidsintervall om en månad genom vilseledande ha föranlett att socialbidrag uppgående till sammanlagt 115 980 kr oriktigt utbetalats till honom. Högsta domstolen utvecklade utförligt varför varje gärning (ansökan om socialbidrag) skulle bedömas som ett bedrägeri av normalgraden. Värdet ansågs högt men inte betydande och inte heller framstod gärningarna som särskilt förslagna. Brottsligheten bedömdes ändå som allvarlig eftersom den avsåg en serie av likartade brott under lång tid. Enligt domstolen fanns dock inget stöd för slutsatsen att den tilltalade redan från början hade handlat enligt en brottsplan eller någon annan grund för att de inledande gärningarna skulle kunna ses som delar av ett systematiskt brottsligt förfarande. Även om förfarandet med tiden upprepades, ansågs det inte ha skett i så stor utsträckning eller på sådant sätt att det var fråga om grovt bedrägeri.

Frågan om ett eller flera brott avhandlas även i NJA 2012 s. 886 där Högsta domstolen resonerade på samma sätt. Fallet gällde en person åtalad för bedrägeri och bidragsbrott som under sex års tid underlåtit att anmäla ändrade förhållanden till Försäkringskassan som hade betydelse för utbetalning av sjukersättning. Enligt Högsta domstolen fanns det inte skäl att, som riksåklagaren hade hävdad, bedöma den påstådda brottsligheten i dess helhet som grovt brott (p. 15).

I detta sammanhang kan även nämnas NJA 2016 s. 1143 som gällde upprepade tillgrepp av väskor från bagagehyllor på tåg under tre månader. Högsta domstolen konstaterade att det, när det gäller att bedöma brott som grova med hänvisning till att de har skett systematiskt eller föregåtts av särskild planering, i praxis framträder en tydlig återhållsamhet. För att sådana förhållanden ska föranleda en gradhöjning bör det enligt Högsta domstolen ”normalt krävas att brotten har en frekvens och präglas av en förslagenhet som klart går utöver vad som gäller för annan, i och för sig upprepad och likartad, brottslighet”. Högsta

domstolen ansåg inte att dessa förutsättningar var uppfyllda i aktuellt fall. Inte heller var omständigheterna sammantagna sådana att var och en av gärningarna skulle bedömas som grov stöld. Den förslagenhet som den tilltalade visat prov på och de i viss mån planmässiga och systematiska inslagen fick beaktas inom ramen för straffmätningen. Gärningarna bedömdes som stöld av normalgraden.

Min bedömning

Med utgångspunkt i vad domstolarna funnit utrett har CA (i enlighet med sitt erkännande) gjort sig skyldig till 53 fall av bedrägeri.

Av de 53 olika utbetalningarna är 5 488 kr den lägsta summan och 39 576 kr den högsta. Även om ingen enskild utbetalning är i närheten av den i praxis utvecklade gränsen för grovt bedrägeri (5 prisbasbelopp, vilket är ca 221.000 kr), överstiger det sammanlagda beloppet, 1 112 973 kr, vida den gränsen.

Det är fråga om ett förslaget förfarande som har pågått systematiskt under en mycket lång tid, två och ett halvt år. Brottsligheten har riktat sig mot CAs arbetsgivare som dessutom är en kommun som finansierar sin verksamhet med skattemedel.

CA har som ensam handläggare för frågor gällande återbetalning av bygglovsavgifter haft full inblick i kommunens rutiner. Även om hon inte haft egen behörighet att verkställa utbetalningarna har hon haft insyn i relevanta datasystem. Hon har utnyttjat intet ont anande medborgare och företag som haft avslutade bygglovsärenden genom att vid 53 tillfällen till en annan avdelning/enhet inom kommunen e-posta uppgifter om namn, återbetalningssumma, kontonummer osv. Det har således varit fråga om olika uppgifter vid varje tillfälle som kräver en viss insats från CA. Genom att e-posta en funktionsbrevlåda är det olika handläggare där som sedan har vilseletts att ombesörja utbetalningarna, vilket har minskat risken för upptäckt. CA har genom sin anställning haft full kännedom om kommunens rutiner och frånvaro av kontroll, vilket hon har utnyttjat (jfr NJA 1982 s. 645). I den brottsliga planen har CA använt sig av sju olika bankkonton i tre olika banker. Bedrägerierna har skett minst en gång per månad och oftast mer frekvent än så. På goda grunder kan därför hävdas att CA har agerat efter en brottsplan som visade sig fungera och som hon fortsatte att använda (jfr NJA 2007 s. 973), att hennes tillvägagångssätt har präglats av stor förslagenhet och att brottsligheten haft sådan frekvens (jfr NJA 2016 s. 1143) att det sammanfattningsvis varit fråga om gärningar av särskilt farlig art till ett betydande värde. Varje brott bör därför bedömas som grovt bedrägeri.

Med hänsyn till att det är fråga om 53 fall av grova bedrägerier och att det avsett ett sammanlagt betydande värde, anser jag att domstolarnas straffvärdebedömning om ett år och två till tre månader är alldeles för låg. För grovt bedrägeri är straffminimum fängelse i sex månader. Vid en samlad bedömning av gärningarna uppgår straffvärdet enligt min uppfattning till fängelse i två till tre år.

Domstolarna har vid straffmätningen beaktat att CA blivit avskedad från sitt arbete. Jag vill angående denna fråga anföra följande.

Enligt 29 kap. 5 § första stycket 7 brottsbalken ska rätten vid straffmätningen i skälig omfattning beakta om den tilltalade förorsakas men till följd av att han eller hon på grund av brottet blir eller kan antas bli avskedad eller uppsagd från anställning eller drabbas av annat hinder eller synnerlig svårighet i yrkes- eller näringsutövning.

Martin Borgeke och Mari Heidenborg uttalar följande när det gäller brott som direkt riktar sig mot arbetsgivaren (se Att bestämma påföljd för brott, 3 uppl., 2016, s. 237 f.).

Det kan rent allmänt finnas skäl för domstolarna att beakta arbetsrättsliga följder av ett brott tämligen generöst. Att förlora arbetet, men också att bli omplacerad, är något som kan drabba den tilltalade mycket hårt, ibland hårdare än den straff-rättsliga påföljd som han eller hon blir utsatt för. Det skulle i och för sig kunna ifrågasättas om en lika generös tillämpning är motiverad om någon har begått ett brott som direkt har riktat sig mot arbetsgivaren, exempelvis stöld av arbetsgivarens egendom. Det ska emellertid påpekas att HD i rättsfallet ”**Fondmäklaren**” **NJA 2003 s. 414** reducerade straffet för en fondmäklare som hade begått oegentligheter i sitt arbete vilket fick till följd att han förlorade det och hade svårt att få ett nytt. Och i rättsfallet **NJA 2005 s. 661** har HD uttalat att ingen (för den tilltalade negativ) hänsyn ska tas till att brottsligheten har begåtts i anställningen. Även i sådana fall ska alltså de arbetsrättsliga följderna beaktas vid påföljdsbestämningen. De aktuella fallen har väl i och för sig inte avsett brott direkt riktade mot arbetsgivaren på det sättet som en stöld av arbetsgivarens egendom eller en mordbrand mot hans eller hennes lokaler gör. Något stöd för att göra undantag vid tillämpningen av punkten 7 för fall av nu diskuterat slag finns emellertid knappast.

I sin avhandling om billighetsskäl i 29 kap. 5 § brottsbalken uttalar Jack Ågren att det inte finns några starka skäl för att ideologiskt göra någon åtskillnad mellan brottslighet som skett i samband med arbetet och brottslighet som inte haft sådant samband även om skälen för att sätta ned straffet möjligen kan anses svagare i det förra fallet med anledning av att gärningspersonen i dessa situationer oftare bör kunna förväntas att drabbas av arbetsrättsliga sanktioner utöver straffet. Annorlunda formulerat kan hävdas att ju större ”avståndet” är mellan brottet och arbetet desto mindre torde gärningspersonen kunna förvänta sig att också drabbas arbetsrättsligt till följd av brottet vilket kan medföra att de upplevda negativa reaktionerna ökar vilket får till följd att motiven för att reducera straffet i dessa situationer framstår som starkare (se Billighetsskäl i BrB 29:5 – berättigande och betydelse vid påföljdsbestämning, 2013, s. 214).

CAs brottslighet har riktat sig direkt mot hennes arbetsgivare. Enligt Martin Borgeke finns det knappast något stöd för att göra undantag vid tillämpningen av punkten 7 för fall av detta slag. Jack Ågren anser att skälen för att sätta ned straffet är svagare vid brottslighet som skett i samband med arbetet eftersom gärningspersonen i dessa situationer oftare bör kunna förväntas att drabbas av arbetsrättsliga sanktioner utöver straffet. Enligt min mening kan det ifrågasättas om bestämmelsen verkligen ska tillämpas i ett fall som detta. Om så ska ske anser jag att det förhållandet att CA förlorat sitt arbete skäligen bör beaktas endast i begränsad omfattning.

Prövningstillstånd

Enligt 54 kap. 10 § första stycket 1 rättegångsbalken får prövningstillstånd meddelas om det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att överklagandet prövas av Högsta domstolen (prejudikatdispens). För att bevilja prövning enligt denna punkt krävs alltså att ett avgörande av Högsta domstolen blir av generell betydelse för bedömningen av framtida mål som innehåller liknande frågeställningar.

Vice överåklagaren Astrid Eklund vid Åklagarmyndighetens Utvecklingscentrum Stockholm har i en framställning till riksåklagaren om att domen bör överklagas till Högsta domstolen anfört bl.a. följande.

I tingsrättens domskäl (som hovrätten anslöt sig till), där det konstateras att varje bedrägeribrott har ingått som ett led i större brottslighet som utförts systematiskt under en längre tid, finns inte någon mer ingående redovisning av vilka överväganden som gjorts varför det inte är tillräckligt att bedöma varje brott som grovt. Enligt den övergripande genomgången av Högsta domstolens rättsfall framgår att antalet brott och rubricering vid systematiska bedrägerier till höga värden inte tidigare är behandlade i ett sammanhang.

I Åklagarmyndighetens lista över prioriterade prejudikatfrågor 2017 omnämns under avsnittet "Områden där praxisutvecklingen bör bevakas" på s. 5 att rubriceringsfrågor vid systematiskt utövad bedrägeribrottslighet är en prioriterad prejudikatfråga. Därvid anförs följande. Vid bedrägeribrott kan vid bedömningen av rubriceringsfrågan vikt läggas vid att gärningarna ingått i en serie av systematiska brott. Ytterligare vägledande uttalanden behövs beträffande vad som krävs för att det ska anses vara fråga om brottslighet som utövats systematiskt.

Utvecklingscentrum Stockholm som bevakar ansvarsområdet bedrägerier har föreslagit att denna fråga även bör stå med i 2018 års lista. Det kommer löpande mycket frågor från åklagare om bedrägeribrottslighet är ett eller flera brott samt frågor kring rubricering. Det är därför av stor praktisk betydelse för såväl åklagare som domstolar att frågan belyses av Högsta domstolen.

Målet gäller en väl avgränsad frågeställning och avser en tilltalad som erkänt och som inte tidigare är lagförd för brott (med undantag för en hastighetsöverträdelse). Målet är enligt min uppfattning mycket lämpat för prövning i högsta instans.

För egen del instämmer jag i Astrid Eklunds och Utvecklingscentrum Stockholms uppfattning och anser att det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att Högsta domstolen prövar mitt överklagande.

Det är enligt min uppfattning därvid också av intresse att Högsta domstolen belyser vilken betydelse för rubriceringsfrågan den omständigheten att ett bedrägeribrott ingått i en serie likartade brott bör ha samt om under vilka förhållanden även det första brottet i en sådan serie ska rubriceras som grovt brott.

Bevisning m.m.

Preliminärt åberopar jag inte någon bevisning. Jag ber dock att få återkomma med bevisuppgift och mina synpunkter på målets fortsatta handläggning för det fall Högsta domstolen meddelar prövningstillstånd i målet.

Kerstin Skarp

My Hedström

Kopia till:
Utvecklingscentrum Stockholm
City åklagarkammare i Stockholm (AM-47986-16)
Kammaråklagaren Thomas Lönnelid